

розглянуті симптоми вигорання. Дане дослідження показало, що гендерні відмінності емоційного вигорання у працівників call-центрів існують.

Ключові слова: емоційне вигорання, гендерні відмінності, симптоми емоційного вигорання, call це-нтри, емоційність.

Plotkina O.S.

GEN- DER DIFFERENCES OF THE EMOTIONAL BURNOUT FOR THE WORKERS OF CALL –CENTERS

The problems of the emotional burning down of workers of call centers are considered in this article. Due to psychological techniques were considered symptoms of burnout. This study showed that gender differences of burnout among workers call-centers exist.

Keywords: emotional burnout, gender differences, the symptoms of burnout, call centers, emotionality.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014

УДК 159.9

*А.В.Харченко,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАТІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Одним з інструментів, що допомагає людині орієнтуватися в повсякденно виникаючих подіях, є стереотипи. Особливої значущості набуває проблема гендерних стереотипів, які трактуються як культурно і соціально обумовлені уявлення про якості і норми поведінки чоловіків і жінок. Дослідження в області цієї проблеми стали особливо актуальними останнім часом у зв'язку з соціально-економічними умовами життя населення, які швидко змінюються, причому одним з перспективних напрямків визнається вивчення їх мінливості.

Довготривалі й складні процеси ринкової трансформації в Україні зумовлюють існування в українському суспільстві значної соціальної напруженості, погіршення соціального самопочуття населення. Як засвідчує сучасна світова практика суспільного розвитку, в його поліпшенні все більш важливу роль відіграє подолання існуючих у суспільстві негативних гендерних стереотипів [1].

Розподіл людей на чоловіків і жінок є центральною установкою сприйняття нами розходжень, наявних у поведінці і психіці людини. Багато хто вважає, що ці розходження пов'язані з генетичними, анатомічними і фізіологічними особливостями чоловічого і жіночого організму. Ідея протилежності чоловічого і жіночого зустрічається в міфах і традиціях усіх відомих суспільств, вона закріплена в

різноманітних соціальних інститутах (таких як сім'я, армія, виховні установи). Але факт тілесної розбіжності чоловіків і жінок ще не говорить про те, що саме звідси випливають усі розходження між ними. Адже крім конституціональної сторони ці розходження мають соціокультурний контекст: вони відбивають те, що тепер в даному суспільстві вважається властивим чоловікові, а що – жінці [7].

З погляду сучасних уявлень про рівні організації людської статі можна перейнятися питанням: чому саме статеві органи і їх функції виступають основною ознакою поділу людей на дві статі, якщо морфологічна стать усього лише один із чотирьох компонентів сутності людини? Цілком доречно тут виглядає точка зору прихильників теорії соціального конструкціонізму. Згідно з нею біологічна стать насправді є соціальним конструктом, в якому різноманітні рівні сексуальної організації тіла довільно побудовані у вигляді певної ієрархії. При цьому протиставлення статей гармонійно співвідноситься з ієрархічною структурою суспільства, в якій чоловіки і жінки мають різні соціальні статуси і виконують взаємодоповнюючі соціальні ролі. У рамках подібної соціальної організації і виникає установка на розгляд розходжень між чоловіками і жінками лише з погляду особливостей систем дітородіння, що, безумовно, не є беззаперечним [6].

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі над питанням гендерної проблематики працює досить багато дослідників. Серед вітчизняних та зарубіжних психологів питанням гендерних стереотипів займалися: А.В.Петровський, І.С.Кльоцина, Н. А. Бердяєв, В. Ф. Ерн, В. І. Иванов, П. А. Флоренський, Д. Батлер, Ш. Берн, І.С. Кон.

Сучасна гендерна теорія не намагається заперечити існування тих або інших біологічних, соціальних, психологічних відмінностей між жінками і чоловіками.

Згідно з цією теорією, сам по собі факт відмінностей не такий важливий, як їх соціокультурна оцінка та інтерпретація, а також побудова владної системи на основі цих відмінностей.

Гендерний підхід заснований на ідеї про те, що важливі не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яке надає суспільство цим відмінностям. Різноманітність соціальних характеристик жінок і чоловіків, яка наголошується в світі, і принципова тотожність біологічних характеристик людей дозволяють зробити висновок про те, що біологічна стать не може бути поясненням відмінностей їх соціальних ролей, що існують в різних суспільствах. Кожна людина є володарем безлічі психологічних рис характеру. Деякі риси є ніби

«безстатевими», універсальними, а деякі риси традиційно зв'язуються з типово чоловічою або типово жіночою психологією [4].

Гендерні стереотипи, супроводжуючи сучасний процес соціалізації, можуть дезорієнтувати, виявляючись помилковими або такими, що мало відповідають дійсності, та серйозно деформувати особистісний розвиток і міжособистісну взаємодію, а зміна цінностей і культури відносин людей закладає основу для формування нових норм і правил поведінки в сучасному світі [9].

Мета статті полягає у розгляді проблеми гендерних стереотипів у різних сферах життєдіяльності, уявлень щодо ідеального чоловіка та жінки у сучасному суспільстві, опису соціальних ролей чоловіків та жінок.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у науці прийнято чітко розмежовувати конституціональні і соціокультурні аспекти в розрізненні чоловічого і жіночого, пов'язуючи їх із поняттями статі і гендеру. Термін «стать» фіксує біологічні розходження між людьми, обумовлені генетичними особливостями будови клітин, анатомо-фізіологічними характеристиками і дітородними функціями. Термін «гендер» вказує на соціальний статус і соціально-психологічні характеристики особистості, які пов'язані зі статтю і сексуальністю, але проявляються лише у взаємодії з іншими людьми [5].

Яким же чином відбувається взаємодія, що формує гендерні ознаки? На думку І. С. Кльоциної, суспільство визначає засоби і межі прояву активності організму, а культура надає систему знаків, за допомогою яких людина позначає свої природні якості, наділяє їх певним змістом. Отже, культура може розглядатися як організуюча і системоутворююча ознака поведінки, те, що ми позначаємо як чоловіче або жіноче. Іншими словами, саме культурні визначення окремих людських якостей і спроможностей виступають підставою для класифікації чоловічих, жіночих або нейтральних (тобто властивих обом статям) ознак.

Таким чином, гендер може розглядатися як одна з базових характеристик особистості, що обумовлює соціальний і психологічний розвиток людини. Багатокомпонентна структура гендеру визначається чотирма групами характеристик: біологічна стать, гендерна ідентичність, гендерні норми і гендерні стереотипи [2].

Гендерна ідентичність – це аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі. Вона є однією з базових характеристик особистості, яка формується в результаті інтеріоризації чоловічих або жіночих рис, у процесі взаємодії «Я» з іншими, у ході соціалізації. Входячи в структуру соціальної ідентичності, гендерна виступає особливим її видом, який співіснує в

самосвідомості людини в єдності з уявленнями про професійний, сімейний, етнічний і інші статуси. Відомо, що гендерна ідентичність – продукт соціального конструювання. Вона починає формуватися з народження дитини, коли запускається процес гендерної соціалізації, у ході якої дитину цілеспрямовано виховують таким чином, щоб вона відповідала прийнятним у даному суспільстві уявленням про «чоловіче» і «жіноче». Саме на підставі існуючих у суспільстві еталонів формуються уявлення дитини про власну гендерну ідентичність і роль, її поведінка, а також самооцінка.

Далі відбувається процес, важливою складовою якого стає статево-рольова соціалізація. Диференціація діяльності, статусів, прав і обов'язків індивідів у залежності від їх статевої приналежності відноситься до категорії «гендерна роль». Гендерні ролі – нормативні, вони виражають певні соціальні очікування, виявляються в поведінці. Вони завжди пов'язані з якоюсь нормативною системою, котру особистість переломлює у своїй свідомості і поведінці. Частина цих норм сприймається у свідомості через засоби масової інформації і популярну літературу, ряд інших ми одержуємо безпосередньо, наприклад, у вигляді традицій, звичаїв, настановлень батьків, або зазнаючи несхвалення з боку суспільства, коли припускаємо відхилення від очікуваної статево-рольової поведінки.

Отже, гендерні стереотипи фактично можна розглядати як соціальні норми. В усіх нас є уявлення про те, що чоловікам і жінкам властиві певні набори конкретних якостей і моделей поведінки, що переважна більшість людей притримується цієї точки зору і що звичайно ми усвідомлюємо, яка поведінка вважається правильною для представників тієї чи іншої статі. Такі стереотипи відрізняються різкою життєстійкістю. Їх укоріненість у свідомості великої частини населення сприяє відтворенню стереотипів із покоління в покоління в процесі соціалізації.

На жаль, нерідко гендерні стереотипи мають негативне забарвлення. У багатьох країнах уявлення про роль жінки суперечать активному життєвому стилю, тому значна частина жінок не схильна до самореалізації у сферах, що виходять за рамки традиційно запропонованих їм. Жінка, що проявила свою спроможність і бажає реалізувати свій потенціал, часто заходить у конфлікт з традиційними поглядами на місце жінки в суспільстві і, можливо, у конфлікт з власним уявленням про себе як про особистість. Жінки працюють і в той же час несуть велику частину обов'язків по господарству та догляду за дітьми. На шляху жінок до традиційно чоловічих високооплачуваних і високих за статусом професій поставлена велика кількість культурних, юридичних, освітніх бар'єрів [8].

Заради справедливості треба зазначити, що гендерні стереотипи можуть чинити негативний вплив не лише на жінок, але і на чоловіків. До компонентів традиційної чоловічої ролі відносять норми успішності статусу, розумової, фізичної й емоційної твердості, антижіночності. Для багатьох чоловіків повна відповідність цим нормам недосяжна, що викликає стрес і призводить до компенсаторних реакцій: обмеження емоційності, нав'язливого прагнення до змагання й успіху і т. ін. [4].

Отже, гендерні стереотипи – це спрощені, стійкі, емоційно «забарвлені» уявлення про поведінку і риси характеру чоловіків або жінок. М. Джекмен і М. Сентер довели, що ці стереотипи набагато сильніші навіть за расові. Гендерні стереотипи здатні негативно позначатися на самореалізації як чоловіків, так і жінок, виступаючи бар'єром у розвитку їхньої індивідуальності. Можна погодитися з К.А.Абульхановою-Славською, яка вважає, що самореалізація і самовираження неможливі, якщо діяльність обумовлюється лише почуттям обов'язку. У подібній ситуації не враховуються особисті інтереси, губиться відчуття «Я», формуються покірність і залежність. Подібні самовідчуття і самосприйняття не відповідають ідеям самореалізації і вільного вибору [3].

За результатами наших досліджень, у суспільстві 87,5% жінок мають психологічну стать андрогенного типу. Це означає, що їм притаманні і чоловічі і жіночі риси. У андрогіна ці риси представлені гармонійно і взаємодоповнювано. Вважається, що така гармонійна інтеграція маскуліних і фемінних рис підвищує адаптивні можливості андрогінного типу. При цьому велика м'якість, стійкість в соціальних контактах і відсутність різко виражених домінують - агресивних тенденцій у спілкуванні ніяк не пов'язані зі зниженням впевненості в собі, а навпаки проявляються на тлі збереження високої самоповаги, впевненості в собі і самоприйняття. І лише 12,5% жінок мають фемінний тип психологічної статі. До типово жіночих рис традиційно відносять такі, як поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття, співпереживання. Соціальні стереотипи фемінності менше стосуються статевих сторін особистості та успішності ділової кар'єри, але при цьому приділяють значну увагу емоційним аспектам. 96% чоловіків мають андрогенний тип психологічної статі. Андрогінна особистість має багатий набір статевої поведінки і гнучко використовує його залежно від соціальних ситуацій, котрі динамічно змінюються. Лише 4% чоловіків мають яскраво виражений маскуліний тип психологічної статі. До типово чоловічих рис традиційно відносять такі, як незалежність, напористість, домінують, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість у собі.

Жінки і чоловіки мають достатньо схоже уявлення про ідеальну жінку; пріоритет надають шкалі оцінок, до якої відносяться такі якості: не веселість - веселість, сором'язливість – безсоромність, ніжність – грубість, вітряність – вірність, чесність – хитрість, безтактність – тактичність, неакуратність – акуратність, марнотратність – бережливість, доброта – жорстокість, дурість – мудрість; шкали активності і сили знаходяться на другому місці в уявленні про ідеальну жінку. В уявленні про ідеального чоловіка у чоловіків і жінок пріоритетне місце займає шкала сили, до якої відносяться такі якості: «той, що пливе за течією» - напористість, залежність – незалежність, слабкий – сильний, нецілеспрямованість – цілеспрямованість, безвідповідальність - відповідальність; друге місце займає шкала оцінок з такими якостями: практичність – непрактичність, несправедливість – справедливість, скупість – щедрість, неакуратність – акуратність, дурість – мудрість, лицемірність – щирість, грубість – ввічливість, наївність – раціональність, доброта – жорстокість, безкультурність – культурність; на останньому місці знаходиться шкала активності з такими якостями: спокійність – агресивність, пасивність – активність, мовчазність – балакучість, неухажність – ухажність, безініціативність – ініціативність.

У чоловіків рівень гендерних стереотипів вищий в усіх сферах в порівнянні з жінками. Найбільш високий рівень гендерних стереотипів у жінок і чоловіків проявляється в сфері психологічних особливостей, до якої входять такі стереотипи: в любовних відносинах чоловік головний; жінки більш емоційні, ніж чоловіки; всі чоловіки зраджують; жінки частіше йдуть на компроміс; чоловік не повинен плакати; зовнішність жінки важливіша її внутрішнього світу; у жінок своя логіка; жінки – слабка стать; чоловіки люблять математику і науку; чоловіки легко приймають рішення; жінки краще водять авто; чоловік повинен бути сильним; справжнього чоловіка прикрашають справжні вчинки; чоловіки думають про секс частіше; ніж жінки, чоловіки бояться сильних жінок; жінки не можуть жити без шопінгу; чоловіки – великі діти; жінки і серіали – одне ціле. Найменший показник в соціальній сфері з такими гендерними стереотипами, як: нерівність статей вигідна чоловікам; жінкам вигідна нерівність статей; чоловіки мають більше прав, ніж жінки; жінки повністю матеріально залежать від чоловіків; призначення жінки – бути матір'ю і дружиною; жінка повинна орієнтуватись на духовні цінності; чоловік утримує сім'ю; жінка і шкідливі звички – несумісні речі. У чоловіків показник гендерних стереотипів в професійній сфері значно вищий в порівнянні з жінками.

До найбільш поширених функцій, виконуваних гендерними стереотипами, відносяться:

1. Пояснення. Функція застосовується для інтерпретування поведінкових реакцій чоловіків і жінок на підставі поширених в соціумі гендерних стереотипів про характеристики маскулітності/фемінності.

2. Регулювання

Функція розрізняє нормативи поведінки представників різних статей. Це стосується майже всіх фактів повсякденності, наприклад, дотримання правил дорожнього руху.

3. Диференціація

Функція не є власне гендерною, диференціююча функція - загальна для всього комплексу соціальних стереотипів. Вона служить для розподілу окремих індивідів у соціальні групи на базі усереднених загальних ознак. У нашому випадку - це розподіл людей в дві глобальні групи чоловіків і жінок. При цьому загальні, об'єднуючі ознаки стирають приватні відмінності між конкретними особистостями, а відмітні ознаки між групами максимізуються. Наприклад, градація груп чоловіків і жінок часто ґрунтується на різниці в соціальному статусі: у чоловіків статус високий, у жінок - низький. І навіть якщо окремі члени різних груп займають дуже близькі статусні позиції, відмінності між ними максимально зростають.

4. Ретрансляція

Цю функцію здійснюють традиційні інститути, відповідальні за соціалізацію. Агенти, що включають членів групи в культуру даного соціуму (сім'я, освітні установи, колективи однолітків, твори мистецтва, література та ЗМІ), беруть участь одночасно у формуванні, транслюванні, закріпленні гендерних стереотипів.

5. Захист (або виправдання)

Функція найбільш консервативна, на погляд деяких соціологів гендерні стереотипи, що виконують цю негативну функцію, по суті, виправдовують існуючу в суспільстві дискримінацію за статевою ознакою, зберігаючи незмінним стан речей, наявний на даний момент. Як приклад можна привести вмотивоване біологічними факторами нерівність жінок і чоловіків у сім'ї та професійній сфері.

Висновок. Гендерні стереотипи, виконуючи одночасно всі вищезазначені функції, знаходять важливе значення при формуванні, «конструюванні» статево - рольової поведінки людини в соціальних групах. Стереотипи впливають на оцінку особистості з боку суспільства і самооцінку, багато в чому залежить від виправдання очікувань

суспільства, сформульованих гендерними схемами і клішованими сценаріями поведінки.

Гендерні стереотипи, супроводжуючи сучасний процес соціалізації, можуть дезорієнтувати, виявляючись помилковими або такими, що мало відповідають дійсності, та серйозно деформувати особистісний розвиток і міжособистісну взаємодію, а зміна цінностей і культури відносин людей закладає основу для формування нових норм і правил поведінки в сучасному світі.

Література: 1. Антонова Н.В. Проблема личностной идентичности в интерпритации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологи // Вопросы психологи. – 1996. – №1. – С.131-143. 2. Батлер Дж. Гендерное беспокойство / Антология гендерной теории [сборник переводов]. – Мн.: Прописи. – 2000. – С.297-346. 3. Берн Ш.М. Гендерная психология. – СПб.: Нева, 2001. – 320 с. 4. Иванова Е. Гендерная проблематика в психологии \ Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие. - Харьков, 2001. – С.312-345. 5. Клецина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. – СПб., 2004. – 403 с. 6. Павленко В.Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии // Вопросы психологи. – 2000. – №1. – С.136-145. 7. Чекалина А.А. О влиянии родительских установок на формирование гендерной идентичности ребёнка / Мир психологии. – Москва-Воронеж, 2004.– №2 (38). – С.106-113. 8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996. – 344 с. 9. Ядов В.А Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности // Социальная идентификация личности. – М., 1993. – С.7-23.

Bibliography (transliterated): 1. Antonova N.V. Problema lichnostnoj identichnosti v interpritacii sovremennogo psihoanaliza, interakcionizma i kognitivnoj psihologii // Voprosy psihologi. – 1996. – №1. – S.131-143. 2. Batler Dzh. Gendernoe bespokojstvo / Antologija gendernoj teorii [sbornik perevodov]. – Mн.: Propilei. – 2000. – S.297-346. 3. Bern Sh.M. Gendernaja psihologija. – SPb.: Neva, 2001. – 320 s. 4. Ivanova E. Gendernaja problematika v psihologii \ Vvedenie v gendernye issledovanija. Ch.1: Uchebnoe posobie. - Har'kov, 2001. – S.312-345. 5. Klecina I.S. Psihologija gendernyh otnoshenij: Teorija i praktika. – SPb., 2004. – 403 s. 6. Pavlenko V.N. Predstavlenija o sootnoshenii social'noj i lichnostnoj identichnosti v sovremennoj zapadnoj psihologii // Voprosy psihologi. – 2000. – №1. – S.136-145. 7. Chekalina A.A. O vlijanii roditel'skih ustanovok na formirovanie gendernoj identichnosti rebjonka / Mir psihologii. – Moskva-Voronezh, 2004.– №2 (38). – S.106-113. 8. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis. – M., 1996. – 344 s. 9. Jadov V.A Social'nye i social'no-psihologicheskie me-

hanizmy formirovaniya social'noj identichnosti // Social'naja identifikacija lichnosti. – M., 1993. – S.7-23.

Анастасія Харченко

ОСОБЛИВОСТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ І ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема взаємозв'язку гендерних стереотипів та психологічної статі, особливості формування, поширення та функції гендерних стереотипів. Досліджується найбільш поширений вид психологічної статі серед чоловіків та жінок. Подано результати експериментальної перевірки прояву гендерних стереотипів в різних сферах життєдіяльності.

Ключові слова: гендерні стереотипи, психологічна стать, гендерна ідентичність.

Анастасія Харченко

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОЛА ЛИЧНОСТИ

В статье рассматривается проблема взаимосвязи гендерных стереотипов и психологического пола, особенности формирования, распространения и функции гендерных стереотипов. Исследуется наиболее распространенный вид психологического пола среди мужчин и женщин. Представлены результаты экспериментальной проверки проявления гендерных стереотипов в различных сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, психологический пол, гендерная идентичность.

Anastasiia Kharchenko

FEATURES RELATIONSHIP OF GENDER STEREOTYPES AND PSYCHOLOGICAL SEX PERSONALITY

The problem of the relationship of gender stereotypes and psychological sex, especially the formation, distribution and function of gender stereotypes. We investigate the most common form of psychological articles for men and women. The results of experimental verification manifestation of gender stereotypes in different spheres of life.

Keywords: gender stereotypes, psychological gender, gender identity.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014

УДК 159.1

Шульга А.В.,

г. Харьков Украина

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ УДОВЛЕТВОРЁННОСТИ ВЫБРАННОЙ ПРОФЕССИЕЙ БУДУЩИМИ ИНЖЕНЕРАМИ